

נשים מצות סיפור יציאת מצרים

מ"ע שהז"ג

יש להסתפק האם נשים חייבות במצות סיפור יצי"מ, לפום ריהטא נשים פטורות משום דהוי מ"ע שהז"ג שנשים פטורות. וכן כתבו כמה אחרונים.

שיטת הרמב"ם

וכן דייק המנ"ח מהרמב"ם (ע"ז יב, ג) שכתב וז"ל כל מצות לא תעשה שבתורה אחד אנשים ואחד נשים חייבים חוץ מבל תשחית ובל תקיף ובל יטמא כהן למתים, וכל מצות עשה שהיא מזמן לזמן ואינה תדירה נשים פטורות חוץ מקידוש היום ואכילת מצה בלילי הפסח ואכילת הפסח ושחיטתו והקהל ושמחה שהנשים חייבות. הרי שהרמב"ם פירט אלה מצוות עשה שנשים חייבות בהם אע"פ שהם ז"ג ולא כתב שחייבות במצות סיפור יצי"מ.

עוד דייק המנ"ח שלענין אכילת מצה כתב הרמב"ם (חמץ ומצה ו, י) בפירוש שגם נשים חייבות, וז"ל הכל חייבין באכילת מצה אפילו נשים ועבדים. ולענין שתיית ד' כוסות דייק בשו"ת בית דוד (או"ח סימן רנו) שג"כ כתב הרמב"ם (חמץ ומצה ז, ז) בפירוש שנשים חייבות, וז"ל לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מיסב דרך חירות, וכל אחד ואחד בין אנשים בין נשים חייב לשתות בלילה הזה ארבעה כוסות של יין, אין פוחתין מהם. ואילו גבי מצות סיפור יצי"מ כתב הרמב"ם (חמץ ומצה ז, א) וז"ל מ"ע של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן שנאמר (שמות י"ג) "זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים", כמו שנאמר (שמות כ') "זכור את יום השבת", ומנין שבליל חמשה עשר תלמוד לומר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. ואע"פ שאין לו בן, אפילו חכמים גדולים חייבים לספר ביציאת מצרים וכל המאריך בדברים שאירעו ושהיו הרי זה משובח. ולא הזכיר כלל שגם נשים חייבות.

אמנם ע"י בספר המצוות לרמב"ם (סוף מצוות עשה) שיש לו רשימה של ששים "מצות ההכרחיות". וז"ל ובתנאי שהאיש שאמרנו שחייב באלו הששים מצות ההכרחיות שיהיה ענינו כענין שרוב בני אדם בו. והוא שיהיה עומד בבית במדינה ויאכל המאכלים הידועים למזון האדם רוצה לומר הלחם והבשר, ויעשה סחורה עם בני אדם וישא אשה ויוליד בנים. ומונה והולך הרמב"ם כל הששים, והיכא שאינה נוהגת בנשים כותב שאינו נוהג בנשים, וכשמגיע למצוה הקנ"ז (שהיא מצות סיפור יצי"מ כמבואר בספר המצוות וז"ל, המצוה הקנ"ז היא שצונו לספר ביציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן בתחלת הלילה כפי צחות לשון המספר), לא רושם שאינו נוהג בנשים, וע"כ שנשים חייבות במצות סיפור יצי"מ, א"כ דבריו סתרי אהדדי, וע"י לקמן.

גם הקרן אורה (ברכות ג, א) כותב שנשים פטורות משום דהוי מ"ע שהז"ג, וז"ל וכיון דנשים פטורות מעיקר הזכירה דהוי מ"ע שהז"ג, וכדמשמע בערבי פסחים (פסחים קח, א) דאמרינן התם נשים חייבות בד' כוסות שאף הם היו באותו הנס, משמע דמסיפור הגדה פטורות, דהאי טעמא דאף הם כו' לא מהני אלא במילי דרבנן כמו מקרא מגילה ונר חנוכה אבל לא למצות התורה, ועיין תוס' שם (ע"ב) ובריש מגילה (ד, א).

אף הן היו באותו הנס במצוה דאורייתא

כוונתו למה שהק' בתוס' (פסחים קח, ב) למה נשים פטורות מסוכה הרי "אף הן היו באותו הנס" של "כי בסוכות הושבתי", ותי' דהתם בעשה דאורייתא, אבל בארבעה כוסות דרבנן תיקנו גם לנשים כיון שהיו באותו הנס. מבואר בדבריו שכל הסברא של "אף הן באותו הנס" לא נאמר אלא במצוה דרבנן, וע"י לקמן שהארכנו בדבריו.

אף הן היו באותו הנס סברא מה"ת

אמנם מה שציין לתוס' במגילה (ד, א) נראה אדרבה, שלדבריהם יש לחייב נשים בסיפור יצי"מ עכ"פ מדרבנן. עי"ש שהק' כעין קושייתו בפסחים, אלא שהק' למה לי היקש "דכל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה" כדי לחייב נשים במצות מצה, תיפוק ליה מטעם שהן היו באותו הנס. ותי' דמהאי טעמא לא מחייבא אלא מדרבנן אי לאו מהקש. מבואר בדבריו שאפילו במצוה דאורייתא שייך הסברא שאף הן היו באותו הנס, אלא שהחוב אינו אלא מדרבנן. א"כ אפילו במצות סיפור יצי"מ שייך "אף הן וכו'" עכ"פ לחייבם מדרבנן.

עוד תל' התוס' בשם רבינו יוסף איש ירושלים דס"ד למיפטר מגזירה שוה דט"ו ט"ו דחג הסוכות, ולדבריו ג"כ מבואר כנ"ל שאפילו במצוה דאורייתא שייך "אף הן וכו'", וגם משמע שזה סברא דאורייתא, שהרי לא מתרץ כתי' הראשון של תוס', רק תל' שהיה ה"א דנלמד מצה מסוכה, א"כ לדבריו נשים חייבות במצות סיפור יצי"מ מה"ת.

שוב מצאתי בברכ"י (או"ח תעג, טו) שכתב וז"ל מ"מ מבואר דדעת רבינו יוסף איש ירושלים דגם במצות דאורייתא מדאורייתא חייבות הנשים היכא דאיכא טעמא שאף הן. וכתב שלפי"ז חייבות הנשים גם באגדה מדאורייתא.

עוד הוכיח דכן דעת מהר"ם מרוטנברג (דפוס פראג סי' תע"ג), שכתב, דאין להקשות ממאי דקאמר נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה, ומפיק לה מזכור ושמור, ולא פירש מטעם שאף הן כו', משמע דגם במ"ע דאורייתא חייבות מדאורייתא היכא דשייך טעם שאף הן. ולפי"ז נראה דחייבות בהגדה מדאורייתא.

עי"ש בשו"ת מהר"ם שהביא דברי ר"ת שנשים חייבות בשלש סעודות של שבת, שאף הן היו באותו הנס של ירידת המן. והקשה ממה שאמרו (ברכות כ, ב) נשים חייבות בקידוש היום דבר תורה, משום זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו, כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה, תיפוק ליה שגם הן היו באותו הנס, (של יציאת מצרים). ותל' ד"ל שאותו הנס לא שייך לקידוש, (אלא עיקר חיוב ק"ש הוא זכר למעשה בראשית). ומסיק שמ"מ נראה שלא שייך הטעם שאף הן היו באותו הנס אלא כשהמצוה באה על הנס שאירע לישראל שהיו בסכנה ונמלטו ממנה, כגון מגילה וחנוכה וארבעה כוסות, (לאפוקי ירידת המן). והרי קידוש מצוה מן התורה, ואלמלא שאותו הנס לא שייך לקידוש, היו מתחייבות הנשים בקידוש מטעם זה.

האם חז"ל יכולים לאסור היכא שמפורש בתורה להתיר

ובעיקר דברי רבי יוסף איש ירושלים יש להעיר למה בסוכה אין נשים חייבות משום דאף הן היו באותו הנס. וראיתי בברכ"י (שם) שהק' כנ"ל וכתב שמכאן יש ראייה למש"כ הט"ז (או"ח תקפח, ה, ויו"ד קיז, א) דכל דבר שמבואר בכתוב בפירוש אין כח ביד חכמים לעשות הפך. דהרי לפי דברי התוס' הללו דגם בלי הקש ד"ל שישנו" היו חייבות הנשים במצה מטעם ש"אף הן", א"כ ליחייבו בסוכה מדרבנן אע"פ שהיא מ"ע שהז"ג, למ"ד דסוכה משום ענני כבוד, ולדעת התוס' דפירוש שאף הן היו באותו הנס היינו שהיו בכלל הנס, וגם הנשים היו תוך ענני כבוד. אלא דשאני סוכה דאיכא הלכתא למפטרניהו, כמ"ש בסוכה (כח, א), ואסמכוה אקרא "האזרח" להוציא הנשים, וכיון שפטורות מכח ההלכתא לא מחייבו מרבנן, דכל דרחמנא אמר בהדיא לפטור לא מתקני רבנן לחיוב.

נשים בקרבן פסח

וראיתי בשו"ת יחזקאל דעת (ח"ב סימן סה) שמביא מהתשב"ץ (ח"א סימן ג) שכתב, שאע"פ שקרבן פסח הוא בכלל מ"ע שהז"ג, למדנו מהכתוב (פסחים צא, ב) שנשים חייבות בפסח, שגזרת הכתוב לחייב הנשים בקצת מ"ע שהז"ג, כגון מצה שמחה והקהל וקידוש היום, ומיהו לענין פסח נראה הטעם מפורש, לפי שטעם הפסח על שום שפסח הקדוש ברוך הוא על בתי אבותינו במצרים, בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל, ואף הנשים היו באותו הנס, ומטעם זה נתחייבו הנשים במגילה ובחנוכה. אי נמי מטעם שהוקש פסח למצה שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו. וכל שישנו בקום אכול מצה ישנו בקום אכול פסח, ונשים חייבות במצה, שכל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה. הרי לן שסובר התשב"ץ כתוס' במגילה שחיוב של אף הן שייך גם במצוות דאורייתא, וגם שאף הן הוא טעם מדאורייתא, וכשיטת רבינו יוסף איש ירושלים. אלא דקצ"ע א"כ למה הגמ' בפסחים צריך לקרא לחייב נשים בפסח כמו שהתשב"ץ עצמו מביא.

נשים בהלל ליל פסח

ועי"ש עוד ביח"ד (הנ"ל) שרצה להוכיח מתוס' (סוכה לה, א). וז"ל משמע כאן שאשה פטורה מהלל של חג הסוכות, וכן של עצרת, והטעם הוא משום שקריאת הלל מצות עשה שהזמן גרמא היא, הילכך נשים פטורות. ואע"פ שחייבות בהלל של ליל פסח, כדמוכח ממה שאמרו בפסחים (קח, ב) שנשים חייבות בארבעה כוסות, ומסתמא לא תיקנו ארבעה כוסות אלא כדי לומר עליהם הגדה והלל, שאני הלל דפסח שעל הנס בא, ואף הן היו באותו הנס, אבל כאן לא על הנס נאמר. ולפי"ז כיון שתיקנו כוס השני של ארבעה כוסות על ההגדה, ודאי שנתחייבו בהגדה, כשם שנתחייבו בהלל.

"כל שלא אמר פסח מצה ומרור"

הקר"א ממשיך להביא ראיה שנשים פטורות ממצות סיפור יצי"מ, וז"ל תדע דאמרין (פסחים קטז, א) כל שלא אמר ג' דברים הללו בפסח לא יצא ידי חובתו כו', ואיכא מ"ד (פסחים צא, ב) דנשים בפסח רשות, ויכול להיות שגם במרור פטורות אליביה, א"כ הרי האשה אינה יכולה לקיים מצות ההגדה.

סיפור יצי"מ או פסח מצה ומרור

ויש להעיר על דבריו טובא. חדא הרי נחלקו הראשונים בכוונת ר"ג האם "אינו יוצא ידי"ח" מצות סיפור יצי"מ, או מצות פסח מצה ומרור. דעת הרמב"ם (חמץ ומצה ז, ה) שהכוונה על סיפור יצי"מ וז"ל כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בליל חמשה עשר לא יצא ידי חובתו ואלו הן, פסח מצה ומרור, פסח על שם שפסח המקום ב"ה על בתי אבותינו במצרים ... , מרורים על שם שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים, מצה על שם שנגאלו, **ודברים האלו כולן הן הנקראין הגדה.**

וכ"כ להדיא הקרית ספר (חמץ ומצה ז) וז"ל ואם לא אמר ופירש טעמי שלשה דברים אלו בפסח שהן פסח מצה ומרור לא יצא ידי חובת סיפור יציאת מצרים.

אמנם ברמב"ן (מלחמת ה' ברכות ב, ב) מבואר להדיא שמיררי לענין פסח מצה ומרור לא מצות סיפור. וז"ל ושנינו כיוצא בה כל שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, **ולא שיהא צריך לחזור ולאכול פסח מצה ומרור.** הרי לן שה"א שחייב לחזור ולאכול פסח מצה ומרור, ואם איתא שהוא דין בסיפור יצי"מ מה הה"א, אלא ע"כ שהוא דין בפסח מצה ומרור.

וכן משמע בהגדה של פסח לריטב"א וז"ל ומה שאמר לא יצא ידי חובתו, כלומר שלא קיים מצותו כראוי. לפי שמצינו שהקפיד הכתוב באמירה, כדי שנזכור נפלאות הבורא מתוך שנזכיר בפיו למה הם באים.

וכך משמעות דברי הר"י מלוניל וז"ל ר"ג אומר, כל שלא אמר שלשה דברים, שלא פירש טעמן, צריך שיאמר הפסוק הראוי לכל אחד ואחד, וכשאומר מצה זו שאנו אוכלין, מרור זה שאנו אוכלין, צריך להגביהן כדי להראותם למסובים, ותתחבב המצוה עליהם, משמע שכל הנידון הוא על מצוות אלו.

וכן הוא להדיא בספר אבודרהם (סדר ההגדה ופירושה) וז"ל רבן גמליאל היה אומר כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, פי' אע"פ שיאכל פסח מצה ומרור לא יצא ידי חובתו אם לא יאמר שלשה דברים אלו למה הם באים, שמצאנו שהכתוב הקפיד באמירה ובהגדה.

ועי"ע במהרש"א (חידושי אגדות פסחים קטז, ב) שג"כ נקט כדבר פשוט שהכוונה שאינו יוצא ידי"ח פסח מצה ומרור. עי"ש שהק' שלא מצינו בשאר מצות דבעיא שיאמר בהן על שם מה, וסגי להו בברכה על המצוה. ות"י שטעם הענין מפורש ברפ"ק דזבחים, דכל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרין חוץ מן הפסח וחטאת דפסולין שלא לשמן, וטעם הענין מפורש שם דלפי פגמם ורחקם מן הקדושה בעי טפי קירוב לקדושה, דהיינו זביחה לשמה.

וע"כ אמר ר"ג דגם אכילת הבעלים יהיה מפורש לשמה לקרב אל הקדושה. וזה שאמר "פסח על שם שפסח הקדוש ברוך הוא כו'", שכבר היו ישראל במצרים תחת ממשלת קליפות הטומאה לעבוד ע"ז, ובזביחת הפסח ומאכילת הצאן שהיא תועבת מצרים באו לקרב אל השכינה. ומייתי ליה מ"ואמרתם זבח פסח", דמשמע ליה באכילת פסח מיירי, דהזביחה כבר מפורש בה לשמה דכתיב "זבח פסח לה".

ואמר דגם במרור בעי שיאמר על שם מה, דהיינו נמי בשיעבוד מצרים הקשה תחת ממשלת הטומאה, ובעי לזה זכירה בפה דכתיב וזכרת כי עבד גו' ויפדך ה' וגו'. מצינו זכירה בפה כמו זכור את אשר עשה לך וגו' וזכור את יום השבת וגו', דהיינו שיזכור בפה שרחק מן הטומאה לקרב אל השכינה. ומרור שהוא חזרת תחלתו רך וסופו קשה מורה על זה, כמפורש רפ"ב דבכורות, גבי שאמרו חזרת שבמקומנו ס' רבוא קליפות כו' ע"ש.

וכן לענין אכילת מצה כתיב ז' ימים תאכל עליו מצות גו' למען תזכור את יום צאתך וגו', דהיינו שתזכור שרחק מן הטומאה שהוא כח שאור שבעיסה, לקרב אל הקדושה באכילת מצה כאכילת כהן במנחות לקרב אל הקדושה, כמ"ש בזה לעיל גבי מצה ע"ש מה כו'.

א"כ לדבריהם לא שייך כל החשבון של הקר"א לפטור נשים, שאע"פ שלא שייך לנשים אמירת "פסח מצה ומרור", אבל אין זה שייך למצות סיפור יציאת מצרים.

לא יצא מצוה מן המובחר

ואפילו לפי השיטות שמדובר במצות סיפור יצי"מ, עדיין אין להוכיח מכאן שנשים פטורות מסיפור יצי"מ. שהרי מבואר בכמה ראשונים שאין כוונת ר"ג שלא יצא כלל אלא שלא יצא כמצוה מן המובחר. כבר הבאנו דברי הרמב"ן, ועי"ש שזה מה שהביא משם שאע"פ שכתוב "לא יצא", אין הכוונה שלא יצא כלל וחייב לחזור ולעשותו עוד הפעם, עי"ש. וכ"כ גם הר"ן, וז"ל כלומר לא יצא ידי חובתו כראוי, אבל לא יצא ידי חובתו כלל לא קאמר. ודכוותה בסוכה (כח, א) "א"כ היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימך", ל"ד דהא לא הוי טעמא דההיא אלא משום דילמא אתי לאמשוכי בתר שולחנו, וכל היכא דלא אימשך לא סגי דלא יצא, אלא ודאי כדאמרינן.

וכ"כ הר"ן ריש מסכת סוכה, וז"ל אמרו לו א"כ היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימך, ל"ד דהא מדרבנן הוא דמיתסר שמא ימשך אחר שולחנו, אלא הכי קאמר לא קיימת מצות סוכה כראוי, וכרצון חכמים, וכדתנן בפרק ע"פ (קטז, א) כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, כלומר שלא קיים מצותן כראוי.

וכ"כ הריטב"א (יומא לז, ב) וז"ל פירוש לאו דוקא לא יצא אלא שלא קיים מצותו כראוי, ודכוותה הא דאמרינן התם (סוכה כח, א) לא קיימת מצות סוכה מימך, ואמרינן נמי (פסחים קטז, ב) כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו.

וכ"ה בשטמ"ק (ברכות מד, א) וז"ל אשכחן כהאי לישנא בפסחים דאמרינן התם כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ובעינן למימר לא יצא ידי חובתו כראוי.

א"כ לדבריהם שוב אין ראייה כלל מכאן שנשים פטורות ממצות סיפור יצי"מ, שאע"פ שאינן יכולות לומר "פסח" ו"מרור" אין זה מעכב במצות סיפור יצי"מ.

שיטת החינוך

והנה החינוך (מצוה כא) כתב להדיא דנשים חייבות במצות סיפור יצי"מ. וז"ל ונוהגת בזכרים ונקבות, בכל מקום ובכל זמן ועובר עליה ביטל עשה. והמנ"ח תמה עליו למה יהיה נוהג מצוה זו בנשים כיון דהוי מ"ע שהז"ג ונשים פטורות. והרמב"ם גבי אכילת מצה כתב מפורש דנשים חייבות כמבואר בש"ס, אבל כאן לא כתב זה.

וכתב המנ"ח דאפשר לומר לפי מש"כ הרמב"ם (חמו"מ פ"ז) "זכור את יום צאתך מארץ מצרים" כמו שנאמר "זכור את יום השבת לקדשו", א"כ אפשר דהוי ג"ש מקידוש של שבת כמו דשם נשים חייבות ה"ה כאן. אבל כתב שבאמת בש"ס דילן אינו מוזכר. ובסה"מ להרמב"ם כתב דזכור הוא מצוה כמו זכור את יום השבת, ואין כוונתו לגזרה שוה רק הביא דצריך להזכיר בפה.

בשעה שמצה ומרור מונחים

עוד כתב שאין לומר כיון דהתורה אמרה בדיבור זה בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך, א"כ כמו שהם חייבים באכילת מצה חייבים ג"כ בסיפור יצי"מ. שהתורה כתבה לגבי אנשים דאז הוא זמן חיוב.

וכעין זה יש מסבירים שהיות ודרשינן שחיוב הגדה הוא בזמן שמצה ומרור מונחים לפניך, א"כ לא נחשב זמן גרמא, שאין החיוב תלוי ב"זמן" אלא שמצה ומרור.

וראייתו בספר ירח למועדים שמעמיק בזה יותר על פי דברי הגרי"ז ש"בזמן שיש מצה ומרור" אין הכוונה לזמן בלבד, אלא שמצות סיפור תלוי במצה ומרור שמונחים לפניו. ומביא ראייה ממה שכתוב בתוספתא במעשה של ר"ג וזקנים שהיו מסובים כל הלילה, "כיון שעלה עמוד השחר הגביהו לפנייהם ונועדו והלכו וכו'", היינו שהגביהו קצרת הסדר, משום שמצות סיפור יצי"מ צריך להיות בפני הקערה.

וכ"ה בשו"ע הרב (או"ח תעג, כ) וז"ל אחר שאכל הירקות יביאו לפני מי שאומר ההגדה ג' מצות של מצוה כדי לומר עליהם ההגדה, שנאמר "לחם עוני" ודרשו חכמים לחם שעונין עליו דברים הרבה, דהיינו אמירת ההגדה. ועוד נאמר "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה וגו'", בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך, לפיכך צריך שיהיה גם המרור לפניו בשעת אמירת ההגדה, ועוד שצריך לומר עליו מרור זה כו'. הרי לן שאין זה זמן בעלמא אלא שההגדה חייב להיות במקום המצה והמרור. ומה"ט לא מקרי זמן גרמא, כנ"ל שתלוי במצה ומרור.

יסוד זה כבר קדמוהו במהר"ם חלאוה (בסוף ספר שיטת הקדמונים לב"ק), גי"ש שמסביר בזה שיטת הרמב"ן בקידושין (לד, ב) שנשים חייבות במצות ספירת העומר משום דהוי מצות עשה שאין הזמן גרמא, שלפום ריהטא דבריו קשים להבינם שהרי יש זמן מסוים להמצוה. ומסביר מהר"ם חלאוה דמצות עשה שהזמן ג"היינו כשהמצוה תלויה בזמן, אבל היכא שהמצוה תלויה בדבר אחר, אלא שהאי דבר אחר תלוי בזמן, זה לא מקרי מצוה שהזמן ג"ה, ולכן ספירת העומר לא הוי מ"ע שהזמן גרמא, שהרי תלויה היא בעומר ולא בזמן, אלא שהעומר תלוי בזמן, וכל כה"ג לא מקרי מצוה שהזמן ג"ה.

ועפ"י רצה בספר הנ"ל ליישב הסתירה בדברי הרמב"ם, שמה שבהל' ע"ז כתב שאין זה מ"ע הז"ג שנשים חייבות, זה צודק, שהטעם שנשים חייבות הוא משום דלא הוי זמן גרמא, אלא תלוי במצה ומרור.

שעונים עליו דברים הרבה

המהר"ם שיק על תרי"ג מצות (סימן כא) הביא קושית המנ"ח, ות"י כי בפרשת ראה (דברים טז, ג) נאמר "לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני", וחז"ל דרשו (פסחים לו, א) לחם עוני, שעונים עליו דברים הרבה, והיינו שחייבים לומר עליו ההגדה. ומההיקש של פסוק זה למדו חז"ל (בפסחים מג, ב) שנשים חייבות באכילת מצה, אע"פ שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, שכל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה, והוא הדין לענין סיפור יציאת מצרים יש ללמוד שחייבות מדכתיב לחם עוני, שעונים עליו דברים הרבה, דהיינו ההגדה. היינו שמצד מצות מצה חייבים לומר ההגדה.

גם לפי דרך זה אפשר ליישב הסתירה בהרמב"ם כמו שת"י הירח למועדים, שבאמת הוי מ"ע שהז"ג ובכל זאת חייבות.

סומא

ובשו"ת יחו"ד העיר עליו ממה שכתב רבינו ירוחם הובא בב"י (סימן תעג), שסומא פטור מלומר ההגדה כמו שפטור מכל המצות, אבל חייב בכל מדרבנן, ולמאן דאמר מצה בזמן הזה מדרבנן, יכול להוציא אחרים ידי חובתם, דאית דרבנן ומפיק דרבנן. והנה בטו"א (מגילה כד, א) מבואר שלפי דברי התוס' שסומא חייב במצות מדרבנן, ע"כ חייב גם במצות ל"ת, שהרי כל מצות דרבנן אסמכוה אלאו ד"לא תסור" (ברכות יט, ב), ואם אינו חייב במצות ל"ת, איך יתחייב מדרבנן במ"ע. ומעתה אם איתא להאי היקשא שכל שישנו בלא תאכל חמץ ובקום ואכול מצה ישנו במצות הגדה, או משום דכתיב לחם עוני שעונים עליו דברים הרבה, אמאי לא יתחייב הסומא בהגדה לכולי עלמא מן התורה, מהאי טעמא גופיה, שהואיל וישנו בלא תאכל חמץ וקום ואכול מצה ישנו בזכירת יציאת מצרים, ולמה כתב רבינו ירוחם שאין הסומא חייב בהגדה אלא מדרבנן.

סומא במצות ל"ת

ובמחכ"ת ליכא קושיא כלל על מהר"ם שיק, שאע"פ שדעת הטו"א ועוד אחרונים שאפילו לר"י שסומא פטור ממצוות חייב במצות ל"ת, [עי' בהגהות הגרעק"א (יו"ד א, ט), דכתב המחבר שסומא לא ישחוט לכתחילה אלא א"כ אחרים רואים אותו, ואם שחט שחיתתו כשרה. וכתב הגרע"א שבדבר זה לא מצינו שום חולק, וק' שהרי לשיטת רבינו ירוחם דחושש דהלכה כר"י דסומא פטור ממצוות, ממילא ראוי לומר דשחיתת סומא הוי נבלה, כיון דאינו מצווה על הזביחה ומתמעט מקרא ד"וזבחת ואכלת" - מי שהוא בר זביחה אכול מזבח, כמו דשחיתת עכו"ם פסול מהאי טעמא. וצ"ל דהא דס"ל לר' יהודה דסומא פטור ממצוות היינו רק ממ"ע, אבל על הלאוין מצווה ואסור לאכול בלא שחיטה, ושפיר מקרי "בר זביחה"]. אבל אין כן דעת הראשונים כמו שיבואר בסמוך.

סומא בקידוש

השדי חמד (כללים מע' סמ"ך כלל סו) הביא דברי המרדכי (פ"ב דמגילה), שהקשה היאך סומא מוציא לבני ביתו בקידוש לר"י דאינו חייב במצוות אלא מדרבנן ע"ש, ולכאורה אינו מובן מאי קשיא ליה, נימא דשאני קידוש דהואיל וישנו בשמירה ישנו בזכירה, וכמו דאמרינן גבי נשים, אלא ודאי דגם בלאוין אינו מצווה ואינו גם בכלל שמירה.

חילוק בין אשה לסומא

ועיין עוד באבודרהם (ברכת המצוות ומשפטיהם), שכתב וז"ל: מה שחייבו סומא מדרבנן ואשה פטורה לגמרי היינו טעמא וכו', ועוד שלא יראה כגוי שאינו נוהג בתורת ישראל אי פטרת ליה מכל המצוות, אבל אשה מחייבת במצוות

עשה שלא הזמן גרמא ובמצוות ל"ת, הרי לן דיש חילוק בין אשה לסומא בזה שאשה חייבת במצוות ל"ת מה"ת, וסומא פטור גם מל"ת מה"ת.

אשה וסומא בברכת המצות

עוד יש להוכיח כן מדברי התור"ד בספר המכריע (סי' עא). דידוע שיטת ר"ת דנשים מותרות לברך על מצוות עשה שהזמן גרמא אע"פ שפטורות הימנה ומביא ראיה מדאמרינן (ב"ק פז, א) אמר ר' יוסף מעיקרא אמרי מאן דאמר הלכה כר' יהודה עבידנא יומא טבא לרבנן דלא מיפקדא ועבידנא, ואם במקום דפטור מן הדבר ועושהו אסור לברך אמאי עבידנא יומא טבא, והלא היה מפסיד ברכות ציצית לולב וכו', ומסומא מוכיחין על אשה. ובספר המכריע (סי' עח) מבואר שא"א ללמוד אשה מסומא, דבשלמא סומא אע"ג דמיפטר מכל המצוות מן התורה, יכול להתחייב מדרבנן משום דלא עבר בהכי על כל תוסף, ולפיכך יכול גם לברך אשר קדשנו במצוותיו וצונו, דהא אינו מצווה באיסורא דכל תוסף, אבל נשים ודאי מוזהרות על כל הלאוין שבתורה, ואם יברכו על מצות עשה שהזמן גרמא נמצאו עוברות על כל תוסף ומברכות ברכה לבטלה, אבל כשלא יברכו לא יעברו על כל תוסף, די"ל שאינן מתכוונות לשם חיוב. מבואר דסומא אינו מוזהר אף על הלאוין שבתורה.

א"כ לפי כל הראשונים הנ"ל אינו קשה על מהר"ם שי"ק מדברי רבינו ירוחם, שאם נאמר שסומא פטור גם מל"ת לא שייך לחייבו במצות סיפור יצי"מ כנשים.

נשים חייבות בכל מצוות היום

יש עוד סברא לחייב נשים במצות סיפור יצי"מ, והוא שאולי אפשר ל"הרחיב היריעה" ולומר שמזה שהתורה חייבה נשים במצות מצה מהטעם של "כל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה", יש לנו לומר שהיא חייבת בכל מצוות הלילה כולל סיפור יצי"מ.

וסמך לסברא זו יש בהר"ן (פרק כל כתבי) שס"ל שנשים חייבות בשלש סעודות בשבת, והטעם שמזה שחייבה התורה לנשים במצות קידוש משום שכל שישנו ב"שמור" ישנו ב"זכור", לומדים שהתורה חייבה אותן בכל מצוות השבת כולל שלש סעודות.

אבל יש לפקפק בסברא זו, דאם כנים הדברים למה לי סברת "אף הן באותו הנס" כדי לחייבן בד' כוסות, תיפק"ל משום שחייבות בכל מצוות הלילה. ואין לומר דשטני ד' כוסות שאין החיוב אלא מדרבנן, שהרי "כל דתיקון כעין דאורייתא תיקון", ואם מה"ת נשים חייבות בכל מצוות הלילה אז גם במצוה דרבנן היה מן שיחייבו אותן.

להלכה

איתא בשו"ע (תעב, יד) וז"ל גם הנשים חייבות בארבעה כוסות ובכל המצות הנוהגות באותו לילה. ומוכיח החיד"א (הנ"ל) שנשים חייבות גם במצות סיפור יציאת מצרים בליל פסח. וכ"כ בחיי אדם (כלל קל סימן יב), דנהי דפטורות מן התורה כיון דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, מכל מקום כיון דמחוייבות בד' כוסות, וקיימא לן דאם שתאן שלא על הסדר לא יצא, א"כ ע"כ חייבות בהגדה כדי שתשתה על הסדר.

וכן מוכח בדברי המג"א (תעא, ז), דעל מש"כ המחבר שקטן שאינו יודע מה שמספרין בלילה מיציאת מצרים, מותר להאכילו מצה בע"פ, כתב המג"א אע"ג דאסור להאכיל לקטן בידים דבר איסור כמ"ש סי' שמ"ג מ"מ דבר שאינו אלא ביטול מ"ע מותר להאכילו בידים. אבל קטן היודע אסור להאכילו דלא שייך לומר בעבור זה מאחר שכבר מילא כריסו ממנו ואין חילוק בין קטן לקטנה.

וכ"כ המשנ"ב (תעב, מה) אמש"כ המחבר שנשים חייבות במצות הנוהגות וכו', כתב המשנ"ב כגון מצה ומרור ואמירת הגדה.